

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

МАРТЬЯНОВА МАРІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 37.091.4(44)Ален(043.5)

**ПЕДАГОГІЧНА ТА НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
АЛЕНА (ЕМІЛЯ-ОГЮСТА ШАРТЬЄ) (1868-1951)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Мелітополь – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Сущенко Андрій Віталійович,
Класичний приватний університет
(м. Запоріжжя),
завідувач кафедри освіти та управління
навчальним закладом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Джус Оксана Володимирівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»,
завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних
технологій;

доктор педагогічних наук, доцент
Боярська-Хоменко Анна Володимирівна,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди,
в.о. завідувача кафедри освітології та інноваційної
педагогіки.

Захист дисертації відбудеться «29» вересня 2021 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.053.01 в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького за адресою: 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького за адресою: 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 10.

Автореферат розісланий «28» серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Білецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна педагогіка шукає новітні шляхи удосконалення методів виховання, навчання і взаємовідносин між учителем й учнем, користуючись як теперішніми знаннями у сфері інноваційних технологій та гуманітарних наук, так і послуговуючись накопиченими теоретичними узагальненнями, що витримали перевірку часом і довели свою ефективність у вихованні, навчанні та розвиткові особистості. Саме тому посилення на дослідження найбільш знаних постатей педагогічної науки та фіксація їхньої культурної спадщини для загальної картини наукового світогляду стає необхідністю у нашій роботі.

Із цього погляду історія педагогіки надає нам широкий спектр різноманітних плідних ідей, можливість оцінити позитивний досвід попередників задля використання його в процесі побудови більш ефективної теорії й практики педагогіки майбутнього. Про це йдеться й у Конституції України, і в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), і в Національній доктрині розвитку освіти (2012–2021), і в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ ст.), й у Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки, й у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (2003), а також у Державному стандарті базової середньої освіти та інших нормативно-правових документах найвищого рівня, які наголошують на необхідності використання найкращих здобутків української та світової педагогічної науки, що буде корисним як для всебічного розвитку кожної конкретної людини так і для суспільства загалом. Це сприятиме вихованню відповідальних громадян, збагаченню інтелектуального, економічного, творчого та культурного потенціалу українського народу.

Серед учених, які найбільш масштабно здійснювали пошукову роботу в українському науково-педагогічному дискурсі варто відзначити передусім сучасних активних дослідників теорії й історії педагогіки як наукової спеціальності, розробників її філософських і методологічних засад, як-от: В. Андрущенко, А. Боярська-Хоменко, О. Джус, М. Євтух, Н. Зайченко, А. Коробченко, В. Кравець, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк, П. Саух, В. Сипченко, Т. Сущенко, О. Фунтікова та ін. Зазначені автори наголошують, що кваліфіковане занурення в історичні події, аналіз досвіду виховання та освіти багатьох поколінь, узагальнення великих та малих народних мислителів – це реальна можливість для переосмислення та нового прочитання традиційної педагогічної проблематики, яка вельми спотворювалась у радянський період або ж побіжно відображена в нинішньому науковому дискурсі. Отже, в історико-педагогічній царині з'являються непересічні науковці, які тривалий час перебували в тіні більш відомих та популярних учених, хоч їхні погляди мали чималий вплив на розвиток освітнього процесу.

Однією з постатей, яка притягує науковців своїм багатим педагогічним досвідом був французький мислитель Ален (Еміль-Огюст Шарт'є). Це

найвідоміший викладач ліцею Анрі IV (м. Париж), який свого часу посідав визначальну позицію в освітній галузі Третньої французької республіки та виховав плеяду видатних педагогів, філософів і літераторів, як-от: М. Александр, П. Боск, С. Вейль, Ж. Кангілем, А. Моруа, М. Тоеска та ін.

Життєвий шлях відомого педагога представлений у роботах Ж. Грандію (J. Grandiau), Ж. Дюамеля (G. Duhamel), П. Еудіє (P. Heudier), Н. Кру (N. Cru), А. Моруа (A. Maurois), К. Одрі (K. Audry), Б. Патрік (B. Patrice), Ж. Сеймон (J. Sainmont), М. Тоески (M. Toesca), Р. Ферарро (R. Ferarro), Ж. Харзелек (J. Harzelec). Основні положення педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) відображено у дослідженнях А. Баррала (A. Barral), У. Вансана (H. Vincent), Ж. Паскаля (G. Pascal), Д. Перно (D. Pernot), Ф. Форей (P. Foray). Зустрічаємо також порівняльний аналіз ідей Алена (Еміля-Огюста Шартьє) з іншими французькими ученими, який проводили А. Баррал (A. Barral), Б. Жакоміно (B. Jacomino), Р. Лакруа (R. Lacroix) та ін. Його миролюбні переконання розглядали Ж. Біанко (G. Bianco), Р. Маггіорі (R. Maggiori), а вивченням філософських концепцій займалися такі дослідники, як Ж. Бенезе (G. Bénéwé), С. Браво (S. Bravo), Ж. Вуд (G. Wood), М. Ено (M. Hénaud), Б. Жакоміно (B. Jacomino), Ж. Іполіт (J. Hippolite), Ф. Йовелл (F. Yowell), М. Мур (M. Moure) та ін.

У таких визначних роботах, як «Енциклопедичний словник» (за редакцією О. Хеффе), «Енциклопедія» (за редакцією В. Стьопіна), а також у навчальних посібниках «Історія зарубіжної педагогіки» О. Джуринського, «Історія освіти та педагогічної думки: підручник для вузів» Г. Торосян подано загальну інформацію про педагогічну діяльність і погляди Алена (Еміля-Огюста Шартьє). Тут науковця зображено як прихильника філософсько-антропологічної педагогіки, яка найбільш відповідала потребам повоєнного періоду у Франції.

На жаль, вивчення та аналіз монографій та дисертацій, наукових статей та публіцистичних видань з історії педагогіки, які імпліцитно найближчі до нашого дослідження, дозволяє стверджувати, що педагогічна спадщина Алена (Еміля-Огюста Шартьє) ще не обиралася предметом поглибленого дослідження в Україні.

Науково-педагогічна література та оригінальні роботи вченого, що присвячені проблемам навчання і виховання дозволили виявити ряд суперечностей у наступному:

– українська освітня галузь не враховує позитивного досвіду європейських педагогічних реформ та недостатньо якісно висвітлює педагогічну діяльність Алена (Еміля-Огюста Шартьє) у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі;

– продуктивність ідей Алена (Еміля-Огюста Шартьє) щодо інтелектуального, емоційного і морального розвитку особистості в умовах соціальної кризи та водночас брак досвіду застосування педагогічної концепції вченого в процесі подолання сучасних соціогуманітарних проблем України;

– заява про необхідність формування критичного й аналітичного мислення, емоційного інтелекту та разом із цим ігнорування наукових досягнень перевіреної часом педагогічної спадщини Алена (Еміля-Огюста Шартьє) з цього питання.

Отже, недостатнє висвітлення проблеми у сучасній вітчизняній педагогіці, необхідність усунення визначених суперечностей на теоретичному та практичному щаблях, дали підстави вважати дослідження теми «Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Алена (Еміля-Огюста Шартьє) (1868-1951)» актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах науково-дослідної теми кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету «Розвиток творчої особистості в історії та теорії педагогіки» (державна реєстрація № 0114U006397) та кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету «Лінгвістична та педагогічна парадигми у формуванні іншомовної комунікації студента медичного вузу» (державна реєстрація № 0116У005351), одним із виконавців яких є авторка. Тема дисертації затверджена вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 6 від 30 березня 2016 р.), узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 14 червня 2016 р.)

Мета дослідження – здійснення комплексного аналізу науково-педагогічної спадщини Алена (Еміля-Огюста Шартьє) та виявлення актуальності педагогічних ідей вченого для впровадження в сучасний освітній процес України.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Охарактеризувати основні етапи життєвого шляху, педагогічної та науково-просвітницької діяльності Алена (Еміля-Огюста Шартьє).
2. Виявити головні чинники та детермінанти формування педагогічного світогляду Алена (Еміля-Огюста Шартьє).
3. Визначити сутність педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) та охарактеризувати її основоположні моменти.
4. Проаналізувати вплив педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) на становлення французької системи освіти у ХХ столітті та європейські освітні процеси початку ХХІ.
5. Розкрити перспективи реалізації педагогічних ідей та викладацького досвіду вченого в сучасних умовах модернізації української освіти.

Об'єктом дослідження є науково-педагогічна спадщина Алена (Еміля-Огюста Шартьє).

Предметом дослідження є сутність і зміст педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) та її вплив на теорію й практику європейської освіти ХХ-ХХІ ст.

Хронологічні межі дослідження – 1868–1951 рр., що відповідає рокам життя та активної науково-педагогічної і громадської діяльності Алена (Еміля Огюста Шартьє) (03.03.1868 – дата народження, 02.06.1951 – день смерті):

– I етап (03.03.1868 р. – 1886 р.) визначено як етап становлення особистості вченого переважно в сімейному колі та загальноосвітній школі;

– II етап (1886–1891 рр.) полягає в самоідентифікації майбутнього педагога під час навчання у закладі вищої освіти, що визначило напрямки його педагогічних та філософських досліджень;

– III етап (1892–1903) висвітлено як етап зарахування до професійної спільноти й адаптацію до особливостей педагогічної та журналістської діяльності;

– IV етап (1903–1914) є найбільш продуктивним з погляду формування власної концепції викладання, створення особистого стилю письма та активної науково-просвітницької діяльності;

– V етап (1914–1917) визначається кардинальною зміною ціннісних установок вченого та відданістю пацифістській філософії під час Першої світової війни;

– VI етап (1918–1951) характеризується публікацією численних фундаментальних робіт Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) з педагогіки та філософії.

Джерельна база дослідження містить:

– педагогічні та публіцистичні роботи Алена (Еміля-Огюста Шарт'є), які висвітлюють ідеї вченого щодо засобів та етапів формування критичного мислення особистості та розвиток навичок її працездатності;

– праці філософів, педагогів, літераторів, у яких розглядаються умови та методи розвитку критичного мислення й оцінка педагогічної концепції французького освітянина;

– матеріали Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, Національної бібліотеки Франції (Bibliothèque Nationale de France), бібліотеки університету Сорбонни (La bibliothèque interuniversitaire de la Sorbonne), онлайн-бібліотеки Галліка (Gallica), Нью-Йоркської публічної бібліотеки (The New York Public Library);

– періодичні видання «La Dépêche de Rouen et de Normandie», «Mercure de France», «Revue de métaphysique et de morale»;

– мемуари сучасників і учнів Алена (Еміля-Огюста Шарт'є);

– нормативні законодавчі акти, як-от: «Про освіту», «Програма соціально-емоційного та етичного навчання», «Стратегія розвитку читання 2021–2025» та ін.).

Методологічну основу дослідження становить: наукова теорія пізнання спадщини минулого, що побудована на принципах історизму, детермінізму, об'єктивності, науковості, доказовості, системності; загально-філософські положення щодо діалектичної взаємозумовленості явищ і процесів у соціумі та необхідності їхнього ретроспективного дослідження та порівняння заради творчого використання в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використані такі методи:

– *загальнонаукові* (аналіз, синтез, інтерпретація) – з метою вивчення наукових переконань вченого для встановлення системи поглядів європейських та вітчизняних дослідників;

– метод *порівняння* дозволив наголосити на спільних та відмінних тенденціях у педагогічній концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) та провідних педагогів ХХ століття;

– *історико-педагогічні* (ретроспективний, хронологічний), які використовувалися під час вивчення життєвого та науково-педагогічного шляху Алена (Еміля-Огюста Шартьє);

– *пошуково-бібліографічний* був застосований для опрацювання публікацій та архівної літератури й задля надання логічної послідовності викладові творчого шляху вченого;

– *контент-аналіз* дав перспективу вивчити авторські документи з їх подальшою інтерпретацією;

– метод *узагальнення* дав можливість сформулювати висновки та обґрунтувати дидактичні умови реалізації ідей Алена (Еміля-Огюста Шартьє) у сучасному середовищі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* розкрито освітні, соціальні, політичні, історичні, економічні та інші чинники й детермінанти, що вплинули на формування педагогічної концепції Алена (ідеї, принципи, методи та засоби навчання й виховання), що мала важливий вплив на становлення освітньої галузі Франції першої половини ХХ століття; *встановлено* роль педагогічних ідей Алена в побудові сучасних європейських теорій, концепцій і технологій навчання й виховання; *окреслено та спрогнозовано* перспективи використання творчої педагогічної спадщини вченого, зокрема фундаментальні праці «Судження про освіту» та «Дитяча педагогіка», у системі української освіти.

Набули подальшого розвитку уточнення і конкретизація філософських і соціокультурних чинників та напрямів розвитку просвітницьких ідей європейської педагогіки другої половини ХХ століття; визначення внеску Алена в теорію та практику сучасної освіти.

Уведено в науковий обіг нові матеріали, невідомі та маловідомі джерела в українському науковому товаристві, зокрема наукові праці О. Ребула, Ф. Рішодо, М. Савін, Р. Лакруа, А. Баррала та інших, що є частковою ілюстрацією наукового шляху Алена; авторський переклад українською мовою публічних виступів вченого в ліцях Корней, Лор'єн, Кондорсе.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливостях положень і результатів дослідження під час розробки концептуальних підходів до розв'язання актуальних проблем української педагогічної освіти в умовах її поступової інтеграції в європейський освітній простір, а також у ході реформ базової середньої освіти України задля дотримання основних позицій розвинутих країн Європи.

Матеріали дисертації можуть використовуватися для подальшого вивчення розвитку системи освіти країн Європи та світу крізь призму процесів гуманізації та інтернаціоналізації, у наукових розробках із проблем модернізації вітчизняної системи шкільної освіти відповідно до загальноєвропейських стандартів, загальної педагогіки, а також під час викладання таких навчальних дисциплін як

«Педагогіка», «Історія педагогіки», «Університетська освіта», «Педагогіка вищої школи», «Організація навчально-виховного процесу у вищій школі» та ін. Результати проведеного аналізу можуть бути використані у підготовці навчальних посібників, розробці спецкурсу «Філософія та історія освіти» для середніх і вищих педагогічних закладів освіти, а також застосовуватися для складання концепцій і розробки програм навчальних предметів загальноосвітніх шкіл.

Матеріали дослідження впроваджено в навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (№ 2026/01.65/57 від 02. 08. 2021 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (№ 55-М від 10. 08. 2021 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (№ 1307/01 від 19. 08. 2021 р.), Інституту вищої освіти НАПН України (№ від 01. 08. 2021 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження повідомляли та обговорювали на наукових і практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2016), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2017), «Проблеми реформування педагогічної науки та освіти» (м. Херсон, 2017), «Образовательные риски: суть и подходы к решению» (Харьков, 2018), «Сучасні тенденції розвитку науки» (м. Київ, 2018), «Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика» (Чернігів, 2018), «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» (м. Львів, 2020);

– *всеукраїнських*: «Сучасна освіта: методологія, теорія, практика» (Дніпро, 2018).

Публікації. Зміст дисертації висвітлено в 17-ти публікаціях, із них: 8 відображають основні наукові результати дисертації (у періодичних виданнях інших держав 2 публікації), 8 – апробаційного характеру, 1 – побіжно відображає наукові результати дисертації. Усі публікації є одноосібними.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (294 найменування на 28-ми сторінках), п'яти додатків на 28-ми сторінках та містить три таблиці. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, основного тексту – 172 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, вказано його зв'язок із науковими програмами й темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та хронологічні межі дослідження; представлені методи дослідницької роботи; схарактеризовано джерельну базу; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їхню апробацію і впровадження.

У першому розділі – **«Формування педагогічних поглядів Алена (Еміля-Огюста Шартьє)»** – представлено життєвий та науково-педагогічний шлях вченого, проаналізовані історико-економічні чинники

формування його педагогічних поглядів; експліковано філософсько-освітні передумови формулювання педагогічної концепції.

Життєвий шлях Алена (Еміля-Огюста Шартьє), представлений у роботах його учнів Ж. Дюамель, А. Моруа, С. Одрі, М. Савен, Ж. Харзелек та інших, дав змогу визначити етапи життєвого та науково-педагогічного шляху вченого.

Перший етап, який тривав з моменту народження і до вступу до Ліцею Мішле (03. 03. 1868 р. – 1886 р.), визначено як етап становлення особистості вченого. Під час наукового пошуку з'ясовано, що атмосфера, в якій виховувався Ален (Еміль-Огюст Шартьє), характеризувалася відсутністю зацікавленості членів сім'ї особистими інтересами та проблемами дитини. Наголошено на тому, що описувані дослідниками сімейні стосунки майбутнього педагога, стали основою для формулювання власної позиції вченого, який у подальшому робив акцент на необхідності подолання недоліків у сімейному вихованні. Визначено, що авторитарний стиль спілкування батька вченого вплинув на формування теорії Алена (Еміля-Огюста Шартьє) щодо рівності позицій дорослого та дитини з визнанням активної ролі останньої в процесі її виховання. Відзначено, що переважна частка представників духовенства в ролі вчителів початкової школи, чий стиль викладання полягав у бездумному заучуванні матеріалу та беззаперечній покірності, надалі призвела до підтримки Аленом (Емілем-Огюстом Шартьє) остаточного переходу на світську освіту у Франції.

Під час дослідження було виділено другий життєвий етап вченого, який полягав у самоідентифікації та здобуванні освіти у вищих навчальних закладах. Зазначено, що найвагомий вплив на вибір майбутньої професійної діяльності молодого студента вчинив викладач філософії коледжу Мішле Ж. Ланьо (1851–1894). Його викладацька майстерність, а саме: глибокий постійний психологічний контакт зі студентами, зацікавленість їхніми досягненнями, виховання через діалогічне спілкування та інше, спонукала Алена (Еміля-Огюста Шартьє) визначити спрямованість своїх педагогічних та філософських досліджень.

Наступним етапом (1892–1903) окреслено етап адаптації до особливостей педагогічної та журналістської діяльності Алена (Еміля-Огюста Шартьє). Вказано роботу викладачем філософії в ліцеях Понтіві та Лор'єн і початок видавничої діяльності в журналі «Метафізики та Моралі», засвідчено перше використання псевдоніма *Ален* в роботі «Депеша Лор'єна» в 1900 р., під яким будуть публікуватися всі наступні наукові праці вченого.

Також у цьому розділі схарактеризовано четвертий етап життя вченого як найбільш продуктивний в аспекті формування власної концепції викладання. Він охоплює його роботу в найкращих ліцеях Парижа (Кондорсе і Анрі IV); створення власного стилю письма – судження, які публікуються щотижня в газеті «Депеша Руана та Нормандії»; дослідження робіт Аристотеля, Гегеля та О. Конта.

П'ятий етап (1914–1917) визначається кардинальною зміною ціннісних установок вченого та відданістю миролюбній філософії. Під час застосування біографічного методу було з'ясовано, що Перша світова війна змусила французького педагога записатися у добровольці та служити телефоністом аж три роки до демобілізації. Незважаючи на жахливі умови, вчений продовжує свою

літературну діяльність та пише роботи «Реальні причини війни між цивільними націями» та «Двадцять одна сцена комедії». Вищезгадані події дали змогу встановити причини зосередження уваги вченого на життєвій необхідності миролюбного виховання майбутніх поколінь.

Шостий етап (1918–1951) характеризується публікацією численних фундаментальних робіт Алена (Еміля-Огюста Шартъє) з педагогіки, філософії та літератури, як-от: «Дитяча педагогіка» (*Pédagogie enfantine*, 1925), «Дискурс методики» (*Discours de la Méthode*, 1927), «Судження про освіту» (*Propos sur l'éducation*, 1932), «Джерела дитячої міфології» (*Les sources de la mythologie enfantine*, 1932), «Судження про щастя» (*Propos sur le Bonheur*, 1925), «Ідеї та століття» (*Les Idées et les Ages*, 1927), «Ескізи людини» (*Esquisses de l'Homme*, 1927), «Судження про політику» (*Propos de Politique*, 1934), «Судження про релігію» (*Propos sur la religion*, 1938), «Пильність розуму» (*Les Vigiles de l'Esprit*, 1942), «Листи до Сергіо Солмі щодо філософії Канта» (*Lettres à Sergio Solmi sur la philosophie de Kant*, 1946), «Спіноза» (*Spinoza*, 1946), «Складнощі феноменології Гегеля» (*Les difficultés de la Phénoménologie de Hegel*, 1947), «Судження про літературу» (*Propos de littérature*, 1933), «Вшанування Віктора Гюго» (*Hommage à Victor Hugo*, 1935) «Читаючи Бальзака» (*En lisant Balzac*, 1935), «Романтизм честолюбства чи любов до Стендаля» (*Du romanesque d'ambition ou de l'amour chez Stendhal*, 1939), «Фантастика й реальність у казках Дікенса» (*Le fantastique et le réel dans les Contes de Dickens*, 1939), «Читаючи Дікенса» (*En lisant Dickens*, 1945), «Англійська література» (*Littérature anglaise*, 1947) та ін.

У розділі також висвітлено головні реформаторські положення французької освіти кінця XIX ст. (більша свобода у визначенні змісту освіти, обов'язковий характер початкової освіти; домінування світських понять у шкільному навчанні; гендерне об'єднання учнівського контингенту, збільшення ролі трудового виховання), завданням яких було створення єдиної централізованої системи обов'язкового загального безкоштовного навчання.

Здійснене дослідження засвідчило, що становлення педагогічних поглядів «раннього» Алена (Еміля-Огюста Шартъє) відбувалося паралельно поступовому наведенню порядку у Третій французькій республіці через систематичні політичні, економічні, соціальні та інші кризи, які весь час супроводжували французьке суспільство того часу. Утім позитивні наслідки такої кризи сприяли формуванню демократично зорієнтованих настроїв у суспільстві, зокрема через придушення клерикалізму (закон про світське навчання 1880 року), маргіналізацію чисельної армії духовної конгрегації, що не отримала урядових дозволів.

Наступний важливий чинник формування педагогічних поглядів французького освітянина пов'язаний із воєнним досвідом Алена (Еміля-Огюста Шартъє), що сприяв формуванню чіткого негативного ставлення вченого до милітаризму та популяризації миролюбного світогляду. Конкретизовано основні принципи створення гуманістичного середовища та попередження й подолання конфліктів, які експліковано з «воєнного періоду» наукової творчості автора: принцип ввічливості, принцип захисту від пропаганди, боротьби з фанатизмом.

З метою обґрунтованого висвітлення освітньо-філософських передумов формування педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) у розділі проаналізовано найбільш впливових мислителів філософської та освітньої сфери кінця XIX – початку XX століття. Порівняльний аналіз наукових напрацювань педагога дав змогу встановити, що серед провідних європейських мислителів він особливо пошановував таке: ідею свободи, як умови формування гармонійної особистості (П. Робен); принцип дисципліни у свободі, вміння контролювати свої емоції та поведінку, метод навчання від загального до конкретного (М. Монтессорі), метод «вільних текстів», зменшення імперативного впливу вчителя (С. Френе), соціологічну теорію виховання (Е. Дюркгейм), надання особливого акценту естетичному і трудовому вихованню, художню літературу, як основний вид навчального матеріалу (Р. Штайнер).

Нами зазначено, що в педагогічному дискурсі найбільшої уваги Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) домоглися ідеї Р. Штайнера про свободу навчання, виховання й творчості, надання великого значення ідеям цілісного розвитку особистості, які є науковим підґрунтям вальдорфської педагогіки, що нині досить надійно апробована світовою спільнотою, зокрема феноменологічний підхід до навчання, орієнтація на світоглядне, соціальне та професійне самовизначення особистості з урахуванням індивідуальної свободи й відповідальності та ін.

Доведено також, що найбільш активним науковим опонентом Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) був С. Френе, напружені заочні дискусії з яким інтелектуально збагатили обох вчених, популяризували їхні педагогічні ідеї через публікаційну активність на сторінках тодішньої педагогічної преси, де проходили апробацію авторські освітні методичні принципи та положення.

Саме в цьому розділі констатовано факт, що теоретичним підґрунтям педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) стали ідеї таких філософів: Б. Спіноза (геометричний метод, метод набутого досвіду, дедукція, привілейований рівень пізнання); Ж.-Ж. Руссо (ідея природного виховання, ідея про свободу та автономність, позарелігійний світогляд); І. Кант (наукові знання, моральні закони мислення, діалогічний метод); Р. Декарт (науковий метод, метод сумніву).

У висновках до розділу узагальнено, що вивчення життєвого та науково-педагогічного шляху Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) дозволяє пізнати особистість вченого та скласти уявлення про місце педагога в освітній ієрархії. Показано, що час формування світогляду видатного французького освітянина припав на повоєнний період Третьої французької республіки, коли поразка країни у війні слугувала поштовхом до переосмислення ролі освіти в економічному розвитку країни. Саме лідери освіти того часу визнали, що економічне процвітання та військова безпека країни залежать від рівня освіченості населення, його здатності застосовувати отримані знання, що детермінувало необхідність загальної реформи сфери освіти, підготовки нового покоління кваліфікованих світських учителів з автентичним критичним мисленням, позбавленим релігійних обмежень.

У другому розділі – **«Сутність і зміст педагогічної концепції Алена та перспективи її реалізації в Україні XXI століття»** – висвітлено педагогічну

концепцію Алена (Еміля-Огюста Шартьє); показано значення та роль його педагогічних поглядів для становлення європейської системи освіти кінця ХІХ – початку ХХІ століття; обґрунтовано перспективи реалізації творчої педагогічної спадщини педагога.

У нашому дослідженні педагогічна концепція Алена (Еміля-Огюста Шартьє) розглядається як система поглядів вченого на ціль, сутність, структуру, принципи, засоби, методи та закономірності функціонування педагогічного процесу в закладах середньої освіти. Намагаючись максимально точно розкрити зміст та сутнісні характеристики його педагогічної діяльності ми окреслили п'ять першорядних напрямів наукового пошуку вченого:

- вплив сімейного та шкільного виховання на формування особистості;
- виховання емоційного інтелекту (у термінах сучасних уявлень про такий феномен);
- основи викладацької майстерності;
- роль та модельні характеристики процесу читання;
- виховання морально-вольових якостей та формування світогляду.

Відзначено, що ці напрями Алена (Еміля-Огюста Шартьє) найбільш сконцентровано представлені в його головних педагогічних працях *Propos sur l'éducation* («Судження про освіту»), *Pédagogie enfantine* («Дитяча педагогіка»).

У рамках першого напрямку представлено основні недоліки сімейного виховання особистості, експліковані автором в ракурсі екстрапедагогічних та педагогічних умов Третьої французької республіки початку ХХ століття: суб'єктивність батьків в оцінці досягнень дитини, відсутність елементарної педагогічної ерудиції, брак соціальних зв'язків, хаотичний підхід до розвитку дитини. Педагог декларує шкільну освіту як єдиний спосіб створення «робочої» атмосфери, яка дозволяє максимально сконцентруватися на вивченні індивідуальної природи дитини, її соціалізацію в колективі та створенні умов для найбільш повної об'єктивної її сутнісних сил в об'єктивну дійсність.

Вченим описано модельні характеристики шкільного освітнього середовища як умови виховання міцного внутрішнього базису людини для формування життєвих позицій та ціннісних установок через постійне нарощення складності навчальних завдань та рівнів автономії учнів, їх поступовий перехід в зону самодостатньої поведінки в педагогічному процесі, а згодом і в соціумі.

В рамках наступної ідеї Алена (Еміль-Огюст Шартьє) зосереджує увагу на необхідності емоційного виховання дитини, що представлено вченим у вигляді автентичної теорії, яка є праобразом сучасної теорії емоційного інтелекту, хоча й суттєво відрізняється від неї. Автором запропоновано три стадії сенситивності та уточнено їхню сутність (*емоція* – безпосереднє, часто несвідоме та швидкоплинне переживання; *пристрасть* – стан, коли людська реакція ґрунтується на попередньому досвіді та ймовірності; *почуття* – дисциплінований емоційний процес). Автором вказано, що період дитинства характеризується енергійними та хаотичними емоційними змінами, які пропонується піддати кваліфікованій педагогічній корекції, що базується на особливому типі використання занять каліграфією, танцями, музикою, аналізом літературних творів, живописом та ін.

Вчений підкреслює значення уваги в цьому процесі, представляючи авторську класифікацію її видів (природна, афективна, активна, інтелектуальна), їх властивості та засоби тренування (при цьому останній вид – в логіці та правилах керування розумом, сформульований Р. Декартом).

У розділі представлено форми та методи роботи викладача, які Ален (Еміль-Огюст Шарт'є) виділяв як найбільш ефективні характеристики викладацької майстерності: метод контрастних дій, використання алегорій, парадоксів, метафор, афоризмів для фокусування уваги та спрощення розуміння складних явищ; формування автономії класу, наданням допустимої свободи для виховання самостійності та відповідальності; використання методу сократівського діалогу, сумніву та навчальної дискусії для формування критичного мислення; впровадження у навчання методу «трьох речень» для формування навичок логічного та лаконічного висловлювання загальної ідеї.

Окремим блоком, що визначає компоненти викладацького концепту Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) є модельна послідовність викладання топових дисциплін гуманітарних та природничих наук: мова та література, математика, соціологія. Обґрунтоване ключове значення мови, як інструменту мислення і комунікативної діяльності людини та виділено методи її вивчення: формування навичок писемного мовлення, використовуючи такі завдання як списування тексту, написання твору, опис предмету або почуття; опанування літературної культури через вивчення основних принципів словесності. Виділено порядок вивчення інших природничих наук (математика, астрономія, фізика, хімія, біологія, соціологія), який базується на принципі залежності кожної науки від попередньої та зростаючої складності їх вивчення.

Ален (Еміль-Огюст Шарт'є) описує роль читання у становленні особистості як унікальний фактор потрапляння знакової інформації в мозок людини, що максимально формалізує процес сприйняття текстових повідомлень та їхнього розуміння. Вчений наголошував, що всі набуті знання в процесі читання допомагають нам більш якісно будувати модель своїх думок та їхнє правильне вираження, а усне пояснення вчителя на уроці для деяких учнів може сприйматися як «шум».

Автором висвітлено ключові моменти залучення дитини до читання (позитивне відношення до літератури, зовнішні характеристики книги, критика «швидкого та поверхового читання»), сформовано рекомендований список художніх творів, детальний аналіз яких дозволяє продукувати цілісне та багатогранне знання про людину: «Іліада» Гомера, «Міщанин-шляхтич» Мольєра, «Люмьель» Стендаля, «У пошуках утраченого часу» Пруста, «Гобсек» Бальзака, «Війна і мир» Толстого, «Заручник» Клоделя, «Пригоди Тельмаха» Фенелона, «Гаргантюа і Пантагрюель» Рабле, «Різдвяні повісті» Діккенса.

Логічним продовженням теорії Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) щодо читання є його роль у формуванні світогляду особистості та вихованні морально-вольових якостей, як-от: мужність, цілеспрямованість, рішучість, самостійність, наполегливість, ініціативність, витримка. Зазначено, що процесуально моральне виховання здійснюється на основі прикладу літературних кумирів учнів, а також

через особисте зіткнення з перешкодами, які стимулюють мотиваційні, рефлексивні та емоційні процеси дитини, а роль вчителя полягає у допомозі учневі подолати психологічну напругу та страх помилок, кваліфікованому розподілі масштабних навчальних завдань на зручні та посильні етапи. Педагог підкреслює, що написання есе та роздумів також є ефективним завданням когнітивного характеру, яке формує вольові якості у дітей, щоправда, в більш дорослому та усвідомленому віці.

Проаналізовано безпосередній та опосередкований вплив педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартъє) на наукову діяльність французьких вчених ХХ-ХХІ століття, зокрема: Ж. Кангілема (теорія виховання теоретико-практичного аналізу мислення через написання наукового есе), С. Вейла (ідеї духовного та морального виховання), М. Александра (рефлексивний метод читання), О. Ребула (концепція критичного читання, філософський підхід до вивчення проблем освіти), К. Лабба, А. Вана Зантена, К. Тілімана, М. Нойеншвандера, Д. Тіна, М. Дармона (продовження ідей автора щодо сімейного та шкільного виховання), М. Делафоса, А. Теуреля, І. Гендаса, Д. Котсу, Дж. Неліса, М. Грегуара, М. Колле, М. Дел Гвідіса (проблеми емоційного виховання в освіті), М. Маршалла (ідеї розвитку самодисципліни та недоліків використання ігрового методу) та ін.

У розділі також показано, що найбільш потужні та дієві освітні ідеї Алена (Еміля-Огюста Шартъє) реалізовані в європейському освітньому просторі ХХ-ХХІ століття, особливо в періоди кардинальних соціальних трансформацій, військової агресії, економічних криз та політичної нестабільності. Зокрема це відбувалося ще за життя педагога, протягом і після Першої та Другої світових війн, коли відродження європейського суспільства характеризувалося передовсім гуманізацією суспільного життя взагалі, а освітня галузь мала сприяти вихованню нового покоління громадян, здатних адекватно реагувати на перманентні виклики світу та сприяти миролюбним настроям як умові виживання людства.

З'ясовано, що окремі європейські локальні проєкти містили деякі методичні знахідки Алена (Еміля-Огюста Шартъє). Зокрема в проєкті INCLUD-ED застосовувався його авторський метод діалогічного читання з метою зближення сім'ї та покращення академічної успішності учнів, а також інші, підтримувані вченим принципи відбору змісту загальної освіти, як-от: логічність, систематичність, послідовність, що структурують міжпредметні інтелектуальні кореляції з опорою на базову підготовленість дитини.

Показано, що з розвитком психолого-педагогічної науки, ідеї педагога щодо підвищення дисципліни в сімейному та шкільному середовищі стали першорядними в педагогіці європейських країн. Зокрема, вчені продовжують роботу щодо пошуку активних способів соціалізації, створення атмосфери серйозності та підтримання дисципліни на заняттях, розширення можливостей консультативної підтримки батьків у питаннях виховання та супроводі самостійної роботи.

Доведено, що перспективи реалізації творчої спадщини Алена (Еміля-Огюста Шартъє) в Україні корелюють з тим фактом, що протягом

останніх двох століть Франція відіграла визначну роль в протіканні світових історичних процесів, природною частиною яких був вчений. При цьому, той факт, що найгостріші форми соціально-політичної та суспільної боротьби навколо проблем освіти якраз і були притаманні Франції періоду його творчості, велика довіра до перевірених часом демократичних принципів французької педагогіки є загальноновизнаною платформою для реформ української сфери освіти. Простежено зв'язок ідей Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) із сучасним національним стандартом базової середньої освіти, що містить у своєму переліку наскрізних умінь вільне володіння державною мовою та здатність читати з розумінням, математична, культурна, громадянська та соціальна компетентності, що виявляються у здатності висловлювати власну думку усно і письмово, конструктивно керувати емоціями та вміння долати труднощі.

Розкрито можливості використання педагогічних ідей вченого в сучасній українській системі освіти: включення матеріалів його досліджень до списку рекомендацій літератури батькам, які обирають освітню форму навчання для дитини; реалізації його позицій щодо емоційного виховання в контексті Програми соціально-емоційного та етичного навчання в Україні; впровадження в освітню програму дисципліни «Зарубіжна література» рекомендований Аленом перелік художніх творів; впровадження в програму курсів з розвитку медіаграмотності принципів захисту від пропаганди, які вчений виділяв як одну з умов формування людини з автономною життєвою позицією.

На основі вивчення теоретичних положень французького педагога, нами зроблено висновок, що його ідеї про якість читання та роботу з книгою є найбільш перспективними та корисними надбаннями, що можуть та мають застосовуватися в сучасній освітній сфері заради формування успішної та розвиненої країни, люди якої вміють думати.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз джерельної бази, наукова інтерпретація та узагальнення педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шарт'є) дає підстави зробити такі висновки:

1. Історіографічний аналіз біографічних та науково-теоретичних джерел дозволив охарактеризувати основні етапи життєвого шляху, педагогічної та науково-просвітницької діяльності Алена: 1) 1868-1886 рр. – етап становлення особистості, який окреслив відношення майбутнього педагога до сімейного виховання; 2) 1886-1891 рр. – етап самоідентифікації та навчання у ліцеї Мішле, де вчений зустрів Ж. Ланьо, який сформував професійну направленість вченого; 3) 1892-1903 рр. – етап адаптації до особливостей педагогічної діяльності в коледжах Понтіві і Лор'єн, що надав перший досвід викладання, та журналістської діяльності в журналі *Метафізики і Моралі*; 4) 1903-1914 рр. – етап формування педагогічних поглядів французького вченого та активної науково-просвітницької діяльності, (публічні виступи у ліцеях Лор'єна, Корней, Кондорсе та публікації у газеті «Депеша Руна та Нормандії»); 5) 1914-1917 рр. – етап воєнної рефлексії, який

слугував формуванню миролюбної філософії Алена (Еміля-Огюста Шартъє); б) 1918-1951 рр. – етап активної педагогічної та публіцистичної діяльності, в період якого було видано ключові педагогічні праці вченого «Дитяча педагогіка» і «Судження про освіту».

2. Виявлено основні чинники формування педагогічного світогляду Алена (Еміля-Огюста Шартъє), а саме:

- франко-пруська війна та поразка Франції, що стало поштовхом до реформування освіти в країні в період навчання вченого;

- зменшення контролю церкви над навчальними закладами, що зумовив підвищення попиту на кваліфікованих викладачів;

- поява новітніх освітніх тенденцій в кінці XIX – початку XX століття (погляди П. Робена, М. Монтесорі, С. Френе, Е. Дюркгейма, Р. Штайнера);

- перша світова війна, участь у якій зумовила узагальнення принципів створення гуманістичного середовища, попередження та подолання конфліктів, які пропагував педагог: принцип ввічливості, принцип захисту від пропаганди, боротьби з фанатизмом;

- філософські погляди європейських вчених (Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Р. Декарт), яким властиві ідеї свободи та автономності, використання методу сумніву та діалогічного методу, як методу пізнання дійсності.

3. Визначено сутність педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартъє) та охарактеризовано її ключові моменти. Цілісний аналіз освітньо-наукової творчості французького освітянина дав змогу виділити п'ять основних напрямів наукового пошуку вченого: вплив сімейного та шкільного виховання на формування особистості, виховання емоційного інтелекту, основи викладацької майстерності, роль гуманітарних наук у становленні особистості, виховання морально-вольових якостей та формування світогляду. Перший концепт переконливо доводить переваги шкільної освіти перед сімейною, що виявляється в більш активній соціалізації дитини, системності її особистісного розвитку, наявності перманентної кваліфікованої підтримки її пізнавальної мотивації, спрямованість на розкриття природних здібностей. Другий концепт в сучасній термінологічній традиції започатковує спрямованість педагогічного процесу в загальноосвітніх школах на розвиток емоційного інтелекту як наскрізної здатності людини інтерпретувати емоції інших людей, управляти ними за потреби, що гарантує більш продуктивні соціальні зв'язки та комунікації протягом життя. Аленом запропоновано ефективні засоби виховання емоційного інтелекту через ознайомлення учнів з різноманітними емоційними станами, аналітику поведінки героїв літературних творів, контроль емоційної дисципліни під час виконання завдань з каліграфії, малювання та моделювання тощо. Третій концепт стосується наукових узагальнень Алена щодо викладацької майстерності, в якому уточнено роль фасилітації в навчанні та вихованні нового покоління громадян Франції, популяризовано практику використання алегорій, парадоксів, метафор, афоризмів з метою більш глибокого розуміння складних ідей і концепцій. Обґрунтовано необхідність застосування методів сократівського діалогу, сумніву та навчальної

дискусії, введення детальних текстуальних конспектів, використання в кінці занять методу «трьох речень». Показано, що використання ігрового методу має відволікаючу роль, а відсутність його узгодження з навчальними цілями призводить до втрати часу. Виділено базові навчальні дисципліни: мова (як засіб спілкування, отримання нової інформації та мислення), математика (засіб обчислення та розвитку просторового, абстрактного мислення) та акцентовано увагу на важливості вивчення соціології (форми пізнання світу, природних явищ через призму людської діяльності). Четвертий концепт декларує найпродуктивніший засіб розвитку критичного мислення – аналітичне читання художньої літератури та письмо, мета яких обмірковувати та інтерпретувати надану інформацію, виконуючи такі письмові завдання як написання есе або роздумів. П'ятий концепт стосується формування світогляду особистості та виховання визначених автором морально-вольових якостей, що за задумом Алена здійснюється на основі аналізу героїчних вчинків, а також через особисте зіткнення з труднощами, які нарошують емоційно насичений досвід подолання страху діяти та творити себе.

4. Проаналізовано вплив педагогічних теорій Алена на наукову діяльність французьких вчених Ж. Кангілема (теорія виховання теоретико-практичного аналізу мислення через написання наукового есе), С. Вейла (ідеї духовного та морального виховання), М. Александра (рефлексивний метод читання), О. Ребула (концепція критичного читання, філософський підхід до вивчення проблем освіти). Аналіз педагогічної літератури з теми дослідження уможливив висвітлення реалізації педагогічних ідей Алена у системі освіти Європи. Порівняльний аналіз сімейного та шкільного виховання і навчання продовжували виконувати вчені Лабб К. Ф., Ван Зантен А., К.-Ж. Тіліман, М. П. Нойеншвандер, Д. Тін, М. Дармона. З'ясовано, що європейський проект INCLUD-ED застосовував метод діалогічне читання Алена з метою зближення сім'ї та покращення академічної успішності учнів. Проблеми емоційного виховання в освіті представлені в роботах, М.-С. Делафоса, А. Теуреля, Е. Гендаса, І. Котсу, Д. Неліс, Дж. Грегуар, Л. Колле, М. Дел Гвідіса. Виявлена тотожність педагогічної концепції Алена та М. Маршалла, а саме ідеї розвитку самодисципліни, виховання ставлення до помилок, недоліків використання ігрового методу.

5. Розкрито такі перспективи реалізації педагогічної ідей Алена (Еміля-Огюста Шартьє) у сучасній українській системі освіти: включення матеріалів дослідження вченого до рекомендацій списку літератури батькам, які обирають освітню форму навчання для дитини; вивчення теорій Алена щодо емоційного виховання в контексті Програми Соціально-емоційного та етичного навчання в Україні; впровадження в освітню програму «Зарубіжна література» рекомендованого Аленом списку художньої літератури з проведенням детального аналізу його елементів («Іліада» Гомера, «Міщанин-шляхтич» Мольєр, «Люмбель» Стендаль, «У пошуках утраченого часу» М. Пруст, «Гобсек» О. Бальзак, «Війна і мир» Л. М. Толстой, «Заручник» П. Клодель, «Пригоди Тельмаха» Ф. Фенелон, «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле, «Різдвяні повісті» Ч. Діккенс); ознайомлення

з ідеями вченого щодо захисту від пропаганди при вивченні елективних курсів «Основи медіаграмотності», «Сходинки до медіаграмоти», «Медіакультура», «Медіаосвіта». Актуалізовано ідеї та здобутки Алена (Еміля-Огюста Шарт'є), такі як розвиток мовленнєвої, математичної, громадянської, соціальної компетенцій, навичок долати труднощі у контексті оновленого Державного стандарту базової середньої освіти.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати про реалізацію мети, виконання поставлених завдань та важливе значення сформульованих висновків і рекомендацій для подальшого розвитку теорії та історії педагогіки. Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, пов'язаних з висвітленням та інтерпретації всіх складових педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шарт'є). Напрямами подальших досліджень вважаємо вивчення ідей вченого щодо сутності та шляхів естетичного виховання особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Март'янова М. Є. Алєн (Еміль-Огюст Шарт'є) – представник французької філософської педагогіки: біологічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. № 51 (104). С. 24–30.
2. Март'янова М. Є. Порівняльна характеристика педагогічних концепцій Алєна, М. Монтессорі та С. Френе. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2018. № 3-4 (22-23). С. 16–26.
3. Март'янова М. Є. Педагогічний вплив художньої літератури на формування особистості за концепцією Алєна. *Інновітика у вихованні*. Рівне, 2018. Вип. 8. С. 313–320.
4. Март'янова М. Є. Особливості викладацької діяльності французького педагога ХХ століття Алєна. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2019. № 1-2 (24-25). С. 38–46.
5. Март'янова М. Є. Вплив представників класичної філософії на педагогічні методи Алєна. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2019. № 7 (174). С. 166–170.
6. Март'янова М. Є. Порівняльна характеристика педагогічних концепцій Алєна та Олів'є Ребула. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2020. № 72. Т. 1. С. 17–21.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Martianova M. The influence of Jules Lagneau's philosophical ideals on the formation of Alain's educational views (Emile-Auguste Chartier). *European Journal of Humanities and Social Sciences*. Vienna, 2017. Issue № 1. P. 37-40.
8. Martianova M. E. Alain's technology of reading as a pedagogical principle. *East European Scientific Journal*. Warsaw, 2019. № 9 (49). С. 13-16.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Мартьянова М. Є. Антропологічна концепція навчання Алена (Еміля Огюста Шартьє). *Наука і вища освіта* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учен., м. Запоріжжя, 8 квіт. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 265–266.
10. Мартьянова М. Є. Модернізація освіти Франції В ХІХ столітті. *Наука і вища освіта* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учен., м. Запоріжжя, 7 квіт. 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 315–316.
11. Мартьянова М. Є. Ален (Еміль-Огюст Шартьє) та його концепція навчання. *Проблеми реформування педагогічної науки та освіти* : матеріали міжнар. наук. практ. конф. студ. і молод. учен., м. Хмельницький, 1-2 груд. 2017 р. Херсон, 2017. С. 20–22.
12. Мартьянова М. Є. Потенціал ідей Алена в преодолении проблем образовательной деятельности. *Образовательные риски: суть и подходы к решению* : материалы ежегод. междунар. науч.-практ. конф., г. Харьков, 15 февр. 2018 г. Харьков, 2018. С. 174–176.
13. Мартьянова М. Є. Виховання як взаємозв'язок індивіда з навчальним середовищем за концепцією Алена (Еміля-Огюста Шартьє). *Сучасні тенденції розвитку науки* (частина II) : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Київ, 17-18 берез. 2018 р. Київ, 2018. С. 21–22.
14. Мартьянова М. Є. Виховання ввічливості в пацифістській педагогіці Алена. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика* : зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 12 квіт. 2018 р. Дніпро, 2018. С. 2015–2018.
15. Мартьянова М. Є. The influence of the family on Alain's pedagogical views. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Чернігів, 7-8 верес. 2018 р. Чернігів, 2018. С. 8–10.
16. Мартьянова М. Є. Benefits and disadvantages of family education. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування* : зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 25-26 груд. 2020 р. Львів, 2020. С. 86–88.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Мартьянова М. Є. Пацифістські принципи в освітній концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє). *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 8. С. 166–168.

АНОТАЦІЯ

Мартьянова М.Є. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Алена (Еміля-Огюста Шартьє) (1868-1951). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу науково-педагогічної спадщини Алена (Еміля-Огюста Шартьє) та виявленню актуальності педагогічних ідей вченого для впровадження в освіту сучасної України.

Під час дослідження автором охарактеризовано етапи життєвого шляху, педагогічної та науково-просвітницької діяльності Алена (Еміля-Огюста Шартьє); виявлено, основні чинники та детермінанти формування педагогічного світогляду вченого.

Визначено сутність та зміст таких педагогічних концептів Алена, як вплив сімейного та шкільного виховання на формування особистості; виховання емоційного інтелекту; основи викладацької майстерності; роль читання у становленні особистості як ціннісна установка; виховання морально-вольових якостей та формування світогляду.

Проаналізовано безпосередній та опосередкований вплив педагогічної концепції Алена (Еміля-Огюста Шартьє) на наукову діяльність французьких та європейських вчених ХХ-ХХІ століття. Продемонстровано реалізацію його ідей в європейських освітніх проєктах.

Розкрито можливості використання педагогічних ідей вченого в сучасній українській системі освіти, схарактеризовано реалізацію позицій Алена (Еміля-Огюста Шартьє) щодо емоційного виховання, критичного читання, принципів створення гуманістичного середовища.

Ключові слова: педагогічна концепція, емоційний інтелект, сімейна освіта, шкільна освіта, критичне мислення, критичне читання, морально-вольові якості, гуманістичне середовище, метод навчальної дискусії.

Мартьянова М.Е. Педагогическая и научно-просветительская деятельность Алена (Эмиля-Огюста Шартье) (1868-1951). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, Мелитополь, 2021.

Диссертация посвящена комплексному анализу научно-педагогического наследия Алена (Эмиля-Огюста Шартье) и выявлению актуальности педагогических идей ученого для внедрения в образование современной Украины.

В ходе исследования автором охарактеризованы этапы жизненного пути, педагогической и научно-просветительской деятельности Алена; обнаружено, основные факторы и детерминанты формирования педагогического мировоззрения ученого.

Определена сущность и содержание таких педагогических идей Алена, как

влияние семейного и школьного воспитания на формирование личности; воспитание эмоционального интеллекта; основы преподавательского мастерства; роль чтения в становлении личности как ценностная установка; воспитание морально-волевых качеств и формирования мировоззрения.

Проанализированы непосредственное и опосредованное влияние педагогической концепции Алена на научную деятельность французских и европейских ученых XX-XXI века. Продемонстрировано реализацию идей Алена в европейских образовательных проектах.

Раскрыты возможности использования педагогических идей ученого в современной украинской системе образования, охарактеризованы реализацию позиций Алена по эмоционального воспитания, критического чтения, принципов создания гуманистического среды.

Ключевые слова: педагогическая концепция, эмоциональный интеллект, семейное образование, школьное образование, критическое мышление, критическое чтение, морально-волевые качества, гуманистическое среду, метод учебной дискуссии.

SUMMARY

Martianova M. E. Pedagogical and scientific-educational activity of Alain (Émile-Auguste Chartier) (1868-1951). – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences: Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, 2021.

The dissertation is devoted to comprehensive analysis of the scientific and pedagogical heritage of Alain (Émile-Auguste Chartier) and to identification of the relevance of pedagogical ideas of the scientist for their implementation into modern Ukrainian education.

During the research the stages of life, pedagogical and scientific-educational activity of Alain (the stage of formation of the scientist's personality; the stage of self-identification and training in higher educational institutions; the stage of adaptation to the peculiarities of pedagogical and journalistic activities; the stage of formation of the scientist's own teaching concept; the stage of changing the value orientations and devotion to pacifist philosophy; the stage of publication of numerous fundamental pedagogical and philosophical works) have been characterized by the author. The main factors and determinants of formation of the pedagogical worldview of the scientist (Franco-Prussian war, declining control of the church over educational institutions, emergence of new educational trends in the late XIX - early XX centuries, World War I) have been revealed.

The analysis of the essence of Alain's pedagogical concept has allowed to determine the main directions of scientific research of the scientist: the influence of family and school education on the formation of personality, education of emotional intelligence, basics of teaching skills, the role of reading as a value orientation in the

formation of personality, education of moral and volitional qualities and the formation of worldview.

A number of advantages of a school education over family one has been described, namely: active socialization, objective assessment and professional qualifications of teachers, the systematic approach to teaching and the quality of working atmosphere. It has been found that the scientist identified the following approaches as effective means of education: familiarizing students with various emotional states through behavioral analysis of the literary characters, fostering emotional discipline when performing calligraphy tasks, drawing and modeling.

The basic principles of Alain's pedagogical activity have been highlighted, such as using allegories, paradoxes, metaphors, aphorisms by a teacher, as well as implementing the Socratic method, Cartesian method of doubt and the method of three sentences. The fundamental disciplines have been identified: language and literature, mathematics and sociology. The key points for attracting a child to reading have been considered (positive attitude to literature, external characteristics of the book, criticism of "quick and superficial reading"). The list of recommended literary works has been compiled, a detailed analysis of which allows to form a holistic and multi-faceted knowledge about a person. It has been found that moral and volitional qualities are acquired by regular performance of mechanical exercises, by study of human virtues through literary fiction and by creating a psychological attitude towards the perception of mistakes as a stage of personal development.

The direct and indirect influence of Alain's pedagogical concept on the activity of French and European scientists of the XX-XXI centuries has been analyzed. The implementation of Alain's ideas into European educational projects has been demonstrated, namely into INCLUD-ED project.

The possibilities of using pedagogical ideas of the scientist in the modern Ukrainian system of education have been disclosed; a realization of Alain's views on emotional education, critical reading and principles of creation of the humanistic environment has been characterized. The relevance of Alain's pedagogical concept has been determined on the basis of the State Standard of Basic Secondary Education in Ukraine, namely, the clauses concerning the development of speech, mathematical, cultural, civil and social competences and innovativeness.

Key words: pedagogical concept, emotional intelligence, family education, school education, critical thinking, critical reading, moral and volitional qualities, humanistic environment, method of educational discussion.

Видавець та виготовлювач ТОВ “Колор Принт”

72312, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Університетська, 44/7

Тел. (0619) 46-50-20

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і
виготівників видавничої продукції Серія ДК № 3782 від 12. 05. 2010 р.

Підписано до друку 15. 03. 2019 р. Папір офсетний.

Друк різог. Гарнітура Times New Roman.

Формат 60x90/16. Умовн. друк. арк. 1,4.

Тираж 100 пр. Зам. № 31 від 15.03.2019 р.